

“To venner”

– tvesynet i arbejde hos Pontoppidan¹

NILS GUNDER HANSEN

Begrebet “tvesyn” har været diskuteret meget gennem Pontoppidan-receptionen. Det blev knæsat af Vilhelm Andersen i hans bog *Henrik Pontoppidan* fra 1917 og var allerede inden da blevet introduceret af Hans Brix.² Nogle betragter det som en fæl kliché, et litteraturteoretisk uskarpt eller forældet begreb, målt op imod f.eks. den russiske litteraturforsker Mikhail Bakhtins begreb om polyfoni. Kort fortalt betyder polyfoni som Bakhtin især bruger i forbindelse med Dostojevskijs værker, at der ikke er én dominerende fortællerstemme med tilhørende moralsk normsystem på færde i teksten. Der er en flerhed af stemmer eller positioner.

Tvesynet hos Pontoppidan har ikke en lige så skarp definition. Det bliver ofte beskrevet som et stykke forfatterpsykologi. Han kunne have svært ved at afgøre sig for, hvad han egentlig selv mente, eller var lige lovlig god til at se en sag fra flere sider. Jeg foretrækker at løsrive “tvesynet” fra både forfatteren og fortællerinstansen. Det er noget, der udspilles i teksten. Det er en repræsentation af – og i samme bevægelse en afdækning af – den iboende kompleksitet i det mellem menneskelige felt. Hvad foregår der overhovedet mellem mennesker? Det er ikke altid så lige til at sige. Og i den levede virkelighed, kan vi hurtigt miste overblikket. Måske er overblikket slet ikke menneskeligt inden for rækkevidde, fordi vi altid er bundet til vores eget perspektiv. Men i skønlitteraturen kan det etableres eller måske rettere fingers gennem fiktionen: her kan vi få et klarsyn eller et olympisk perspektiv på bestemte udsnit af det mellem menneskelige domæne. Og dermed kan man bruge litteraturen til at tænke med, til litterær erkendelse af det etisk-eksistentielle og interpersonelle felt.³

Et slående eksempel er romanen *Mimoser* (1886), hvor det kan være så svært at afgøre, hvem der er de sande elskende – Anton Drehling og Betty eller Anton Drehling og fru Conerding – at begge parter i sædelighedsfejden som bekendt tog den til indtægt for henholdsvis den “kyske” og den “frigjorte” position. Men her

1. Artiklen er en bearbejdning af det oplæg jeg holdt til seminaret ved min afskedsreception på Syddansk Universitet i juni 2023
2. <https://www.henrikpontoppidan.dk/text/leksikon/sagregister/tvesyn.html>
3. Denne litteraturforståelse har jeg fra K. E. Løgstrup, og selvom Løgstrup ikke beskæftigede sig meget med Pontoppidan, men mere med udenlandske realister som diverse russiske forfattere, Henry James og E. M. Forster, mener jeg, at Pontoppidans tekster er ganske eksemplariske for denne tilgang.

vil jeg gerne vende mig fra kærlighed til venskab som motiv for at se tvesynet i arbejde. Jeg vil også bruge Pontoppidan til at reflektere over et personligt forhold, som har optaget mig fra tid til anden.

I samlingen *Skyer* fra 1890 om provisorietiden har Pontoppidan en novelle, der hedder "To venner"⁴. Handlingen er som følger: Det er påskelørdag 1885 i en lille jysk købstad. Bønderne bliver væk fra torvedagen som reaktion på det statskup, der har fundet sted i København. Det hele kommenteres i barberstuen, hvor kun velklædte personer betjenes, som det hedder på skiltet. I samtalen mellem byens bedsteborgere samt reaktionerne fra barberen og håndværkermesteren ved vinduet møder vi den Pontoppidan, der ud over at skabe en levende scene også kan tegne et classesamfund op med hurtige rids. Der er stor forargelse over byens præst, pastor Frederik Hornung, der vist er fordækt Venstremand og har skrevet en kontroversiel artikel i en avis.

Da Hornung går gennem byen, kan han slet ikke tænke på sin påskeprædiken pga. begivenhederne i hovedstaden, hvor det forlyder, at der er blevet skudt på arbejderne på Nørrebro. Han modtager som reaktioner på sin artikel "hademails", som det ville hedde i dag, en konfirmand bliver afmeldt, en regning kræves nu betalt, byen belaver sig på at udstøde ham. Heldigvis har hans ungdomsven fra Regensen, Marius Krøger, annonceret sit besøg samme dag. Hornung er ekstatisk. Han vil beværte ham med karudser, bourgogne og cigarer, selv om familien med endnu seks hjemmeboende børn ikke er ved muffen. Krøger, den kære dreng. Nu vil alt omvende sig til det bedste, selv om han godt ved, at vennen har et højrehjerte. Hustruen tildækker hjemmets huller og mangler, børnene er utroligt spændte, der kommer nemlig meget sjældent gæster.

I de polariserede tider, som vi lever i nu, er det interessant at se Pontoppidan beskrive en politisk splittelse, der er så intens, at den skærer sig ned gennem de tætteste relationer. Besøget bliver en tragisk fiasko. Krøger er kun kommet for at anråbe vennen om dog ikke at fremture i sin radikalisme. De to skiltes efter studietiden: Hornung fik embede på en ø, kone og tolv børn, mens Krøger opgav sine juridiske studier, forblev ugift og blev ansat ved postvæsenet, hvor han på grund af sin punktlighed steg i graderne. Ildsjælen og papirnusseren. Beskrivelsen af deres venskab på Regensen er fantastisk. De er så forskellige, at de tilsammen udgør "det perfekte menneske". Krøger beskrives som næsten forelsket; også senere i livet beundrer han Hornung for dennes dristighed ("min tapre Frederik", hedder det i brevene), men det er på en måde mindre tingene selv end Hornungs begejstring for dem, der interesserer ham. I sine seneste breve er Krøger imidlertid blevet bekymret over vennens kritik af ministeriet; det vil dog ikke undlive grundloven.

Det siges ofte i Pontoppidan-forskningen, at forfatteren fra et vist tidspunkt bevæger sig fra det politiske og socialt-indignerede over i det psykologiske og eksistentielle. Det kan diskuteres, hvornår det sker. I "To venner" er det tydeligt, at han mestrer begge registre på én gang og kan bruge det ene som prisme for det andet.

4. Som så mange af Pontoppidan tekster findes også denne i flere versioner. Jeg forholder mig dog her alene til den tredje og sidste version, som kom til at indgå i *Skyer*.

For hvordan har det sig med venskabet? Hornung føler alle årene stor tilfredsstillelse ved Krøgers beundring. Han er den uforsonlige mand, der ikke vil bøje af, uanset omkostningerne for kone og børn, en genkommende type hos Pontoppidan. Han står stærk, fordi han står ene, men samtidig har han brug for sit beundrende livsvidne; han har på en måde gjort et andet menneske til sin "sindsreserve", for at bruge et udtryk af Løgstrup: En horisont af mening, ja kærlighed, der ligger bag både hverdag og konflikter. Krøger har på sin side gennem venskabet og sin beundring for den tapre Frederik per stedfortræder måske udlevet sider af sin egen natur, som han ikke magter at bringe til udtryk. Pontoppidan afdækker, atter med få rids, hvor stærke følelser, ja lidenskaber, der kan være i det livslange venskab, herunder også en fornemmelse af, at det er os to mod resten af verden, hvis det skulle komme dertil. En moderne analyse vil måske interessere sig for, om der er tale om en homo-erotisk relation. Det ville dog for mig at se være at underkende venskabet ved at forskyde dets grund til andre kræfters indvirken.

Hvordan går det så? Jo, efter ankomsten kommer de to gamle venner hurtigt op at skændes, om provisoriet og paragraf 25 i Grundloven. Denne gang er du dog gået for vidt, siger Krøger. Er det virkelig hans blide og sagtmødige ven, der sidder der over for ham og dirrer af had og lidenskab, tænker Hornung. Se på børnene, åh den ulykkelige politik, jamrer hustruen. Det får dem til at tie. Disse dages uhygge bør ikke trænge ind mellem gamle venner, siger Hornung. De sidder og ryger lidt sammen, Hornung skjuler sig bag røgskyer i en mørk krog. De prøver at konversere, om vejr, vind og høst, men ikke alene er det akavet at tale sammen, som om de var fremmede; selv i den allermest konventionelle bemærkning, kan den politiske strid ligge og lure. Hornung bryder af og de tager en værdig afsked med et håb om måske at kunne mødes på den anden side. Hustruen Kirstine kommer ind i stuen og spørger forbløffet: Er du alene? Ja, Kirstine, nu er vi alene. De var det i forvejen i politisk forstand, i byens mikrokosmos, og nu er de det også i forhold til livsvidnet.

Man kan tænke over Pontoppidan – og med ham. Hvem er de sande elskende i *Mimoser*? Hvem er den sande ven i "To Venner"? Er det Krøger, der vil forhindre den anden i at overskride en afgørende linje og drive sig selv og familien i fortabelse? Eller forråder Krøger sin ven af opportuniste og menneskefrygt? Han vil hellere tækkes det etablerede system og tænke på sin position, for hvad nu hvis nogen kommer på at associere ham med hans gamle ven? Er Hornung den sande ven, der rækker hånden ud til forsoning på den anden side? Eller er han dybt selvoptaget og håbløst forelsket i sit eget spejlbillede som den evige ildsjæl? Tvesynet arbejder i teksten og i fortolkningen.

Man kan tænke med Pontoppidan. Også over ting man har oplevet i sit eget liv. Hvordan kan man håndtere stærke uenigheder mellem venner? Ofte når vi er unge, udvikler vi vores holdninger sammen i en evigt strømmede samtale, en form for kollektivsubjekt, der finder sin vej frem i verden. Det er, som om man har svoret en ed på, at man altid vil være enige og kæmpe sammen. Det er ikke en eksplicit ed, mere en tavs og implicit kontrakt af en slags. Uenighed senere i livet bliver derfor prekær. Er der nogen, der har holdt fast og ikke solgt ud, og andre,

der er faldet fra eller faldet til patten? Man er i hvert fald kommet fra hinanden, samtalen finder måske kun sted med lange afbrydelser; hvor enige er man, når det kommer til stykket?

Måske har der været en slags temperamentsmæssig arbejdsdeling; man har – som Krøger – ladet vennen være den udfarende og offensive part, men det indebærer så også, at det er den anden, der bevæger sig og sætter positionen. Hvad er det, der sker, når man ikke kan være med længere? Er det en reel uenighed, som man ikke magter eller tør at sætte ord på, eller er det i virkeligheden menneskefrygt? Man er bange for reaktioner og sanktioner, man vil hellere skjule sig i mængden og i mainstream. Eller også frygter man at blive taget som gidsel af én, der kører sit sololøb, ryger ud ad den ene tangent efter den anden og alligevel forventer, at man til enhver tid stiller op som backing group.

“To venner” handler om politisk og ideologisk lidenskab, ekstremisme, om man vil, for at bruge termen fra Christian de Thurahs artikel i nærværende nummer. Og den handler om ekstremismens modstykke: moderationen eller pragmatismen. Men novellen bruger samtidig det politiske som prisme for mere psykologiske forhold på et spektrum, der går fra forfængelighed og selvberuselse som den ene yderpol til lunken frygtsomhed som den anden yderpol.

Man kan tænke over – og med – Pontoppidans tekster. Det er for mig kvaliteten ved hans tvesyn. Med fare for at ryge tilbage i forfatterpsykologien, så har han måske mere Krøger end Hornung i sig: Han fascineres af og kredser om den store lidenskab og ekstremismen (“min tapre Frederik”), men han holder sig den også tre skridt fra livet med sit blik for dens destruktive konsekvenser.

ABSTRACT

Henrik Pontoppidan has often been praised for his “double vision,” yet the concept has remained somewhat vague and is today regarded as theoretically outdated, especially when compared to Mikhail Bakhtin’s notion of polyphony. In this essay, Nils Gunder Hansen proposes that the concept of double vision should be detached from ideas of authorial psychology and narrative perspective and instead be understood as something that takes place within the text itself. As an example of this double vision at work, he examines Pontoppidan’s depiction of the interpersonal psychology of friendship in the short story “To Venner” from the collection *Skyer* (1890). He further suggests that the story may help us gain insight into the nature of friendship – and into the political and ideological disagreements between friends – in our own lives.

Nils Gunder Hansen, f. 1956. Professor emeritus i tekst- og kulturanalyse fra Syddansk Universitet. Anmelder ved Kristeligt Dagblad. Medlem af Pontoppidan Selskabets bestyrelse